

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2020, 9 (2): 828/852

**Siyasi Tartışmalar Bağlamında Türkiye'de Kamusal Alanın
Evrimi**

Evolution of the Public Sphere in Turkey in the Context of
Political Debates

Nureddin NEBATİ

Dr, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

n.nebati1@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-3349-4986

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 20.02.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 08.06.2020
Yayın Tarihi / Published	: 08.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: NEBATİ, N. (2020). Siyasi Tartışmalar Bağlamında Türkiye'de Kamusal Alanın Evrimi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (2), 828-852. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/692056>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Siyasi Tartışmalar Bağlamında Türkiye'de Kamusal Alanın Evrimi

Öz

Kökleri Antik Yunan'a kadar uzanan kamusal alan tecrübesi tarihin çeşitli dönemlerinde farklı özellikler ihtiva etmiştir. Çalışmada kamusal alan kavramı tarihselci bir yaklaşım içinde ele alınmış, kavramın içerdikleri ve tarihi analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı kamusal alan kavramının Osmanlı'dan bu yana Türkiye'deki evrimine ışık tutmaktır. Osmanlı devleti Batılı anlamıyla olmasa da kendi bağlamı içinde kamusal alana ve sivil topluma öncü olabilecek kimi dinamikler üretmiştir. Özellikle tek parti döneminde billurlaşan cumhuriyetçi yaklaşım ise tek tipçi, monolitik, yekpare ve çoğulluklara kapalı bir kamusal alan tahayyüllü ortaya koymuştur. Çok partili dönemde kamusal alanda farklı kimliklerin temsiline olanak sunan yeni bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır. 1980'ler ve 90'larda toplumsal çeşitliliğin artışı ile birlikte kamusal alanda farklı kimlikler temsil edilmeye başlanmıştır. Kamusal alanın özellikle İslami kimliği kapsayacak şekilde genişletilmesi çabası devletçi elitin karşı atağı olarak somutlaşan 28 Şubat süreci ile kesintiye uğramıştır. 2000'li yıllar 28 Şubat sürecinin tasfiye edildiği, hegemonyanın reddedildiği, yatay ilişkilerin, yerelliğin egemen olduğu farklı kimliklerin kamusal alanda temsil edilmesine olanak sağlandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde, gelecekte kimlik siyasetine dayalı çok katmanlı, ötekilikleri dışlamayan ve sosyal içermeye açık bir toplumsallık kurulmasına zemin hazırlanması bağlamında geçmiş paradigmadan köklü bir değişim yaşanmıştır.

Özet

Kökleri Antik Yunan'a kadar uzanan kamusal alan tecrübesi tarihin çeşitli dönemlerinde farklı özellikler ihtiva etmiştir. Modern anlamıyla kamusal alan ilk olarak 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Çalışmada kamusal alan kavramı tarihselci bir yaklaşım içinde ele alınmış, kavramın içerdikleri ve tarihi analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı kamusal alan kavramının Osmanlı'dan bu yana Türkiye'deki evrimine ışık tutmaktır. Osmanlı Devleti gibi devletin baskın olduğu bir toplumsal modelde Batılı anlamda bir kamusal alan tecrübesinin oluşması mümkün değildir. Ancak Osmanlı toplumu kendi bağlamı içinde kamusal alana ve sivil topluma öncü olabilecek kimi dinamikler üretmiştir. Özellikle tek parti döneminde billurlaşan cumhuriyetçi yaklaşım, farklı kimliklerin temsiline olanak sunan bu çoğulcu yapıyı tek bir kimliği öne çıkararak domine etmiş; tek tipçi, monolitik, yekpare ve çoğulluklara kapalı bir kamusal alan tahayyüllü ortaya koymuştur. Çok partili dönemde kamusal alanda farklı kimliklerin temsiline olanak sunan yeni bir paradigma ortaya konmuştur. İdeolojik kamusalın sivilleşmesi adına atılan adımlar vesayetçi reflekslerle kesintiye uğratılsa da 1950-80 arası dönem zengin bir kamusal yaklaşımının hayata geçmesi için gerekli olan zeminin hazırlanmasına olanak sağlamıştır.

1980'ler ve 90'lar büyük (grand) teorilerin geçerliliğini yitirdiği, farklı kimliklerin kamusal alanda temsili meselesinin sorunsallaştırıldığı dönemlerdir. Türkiye'deki toplumsal çeşitliliğin artmasını müteakiben ideolojik kamusal alan önemli bir irtifa kaybı yaşamış, sivil bir kamusal alan varlık göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda, alternatif kamusal alan yaklaşımının köklenmesi ve ideolojik kamusal alanın millete açılması gibi tartışmaların eşliğinde, siyasal İslamcılığın yükselişi mümkün olmuştur. Kamusal alanın çoğulculaşması ve özellikle de İslami kimliği kapsayacak şekilde genişletilmesine yönelik manevra 28 Şubat süreci ile sonuçlanmıştır. Postmodern darbe ile hem siyasetin hem kamusal alanın üzerinde ideolojik tahakküm yeniden kurulmaya çalışılmıştır. 2000'li yıllar devletçi elitin karşı atağı olarak somutlaşan 28 Şubat sürecinin tasfiye edildiği, hegemonyanın reddedildiği, yatay ilişkilerin, yerelliğin egemen olduğu farklı kimliklerin kamusal alanda temsil edilmesine olanak sağlandığı yıllar olmuştur. Çokluklara açık, farklılıkların temsil edildiği yeni bir kamusal alan modeline geçiş için verilen mücadeleler aynı zamanda Türkiye'nin demokrasi tarihine ayna tutmaktadır. İdeolojik ve devlet tahakkümünde bir kamusal alanın çözülerek sivilleştirilmesi mücadelesi ileri demokrasinin temel koşuludur. Bu mücadele geleneğinin tüm bireylerce içselleştirildiği, üsttenci yaklaşımların, tepeden inme hareketlerin varlık zemininin kaybolduğu, yatay ilişkiler üzerinden örgütlenen bir kamusal alan geleneğinin köklenmesine şiddetle ihtiyaç vardır. Zira geleceğin kimlik siyasetine dayalı çok katmanlı ve çoğulcu dünyasında, ötekilikleri dışlamayan ve sosyal içermeye açık bir toplumsallık ancak böyle bir gelenekle mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Türkiye, Demokrasi, Osmanlı, Cumhuriyet, Sivilleşme, Çoğulculuk.

Evolution of the Public Sphere in Turkey in the Context of Political Debates

Abstract

The experience of public sphere goes back to ancient Greece and has carried with itself different characteristics in various historical eras. In this study, the notion of public sphere is addressed from a historicist perspective, along with an analysis of its history and implications. The aim of the study is to shed light on the evolution of the notion of public sphere in Turkey since the Ottoman era. The Ottoman context provided, though not in the Western sense, a basis for certain dynamics, which would pave the way for the notions of public sphere and civil society. During the one-party regime, however, the republican system of government favored a single identity, and thus established a conception of public sphere that is uniform, monolithic, and resistant to pluralism. But the multi-party era saw the emergence of a new approach that facilitated the representation of different identities in the public sphere. In the 1980s and 90s, with the burgeoning social diversity, the representation of different identities in the public sphere

gradually gained significance. But the expansion of public sphere to include the Islamic identity was interrupted by the 28 February incident, the counter-attack of the state elite. In the 2000s, as the effects of 28 February incident diminished, hegemony lost its ground, and thus horizontal relationships and a local perspective prevailed, facilitating the representation of diverse identities in the public sphere. It was the period that would eventually clear the way for a sense of community that is open to otherness and social inclusion in a multi-layered and pluralist future world based on identity politics, and that represented a radical rupture with the old paradigm.

Summary

The experience of public space goes back to ancient Greece and has carried with itself different characteristics in various historical eras. In its modern sense, the public sphere first emerged in the 18th century. In this study, the notion of public space is addressed from a historicist perspective, along with an analysis of its history and implications. The aim of the study is to shed light on the evolution of the notion of public space in Turkey since the Ottoman era. The social structure in the Ottoman Empire, where the state has the utmost dominance, would have hindered the development of a public sphere experience in its Western sense. On the other hand, the Ottoman context provided a basis for certain dynamics, which would pave the way for the notions of public space and civil society. But during the one-party regime, the republican system of government upended this pluralist social structure by favoring a single identity, and thus established a conception of public space that is uniform, monolithic, and resistant to pluralism. During the multi-party era, however, a new paradigm emerged and facilitated the representation of different identities in the public space. Although the process of civilianization of public space is interrupted by politics of tutelage, the period between 1950 and 1980 saw the emergence of the basis for a substantial conception of public sphere. In the 1980s and 90s, as the power of grand theories waned, the issue of representation of different identities in the public space gradually gained significance. Due to the burgeoning social diversity in Turkey, ideological notion of public space lost ground, and a conception of civil public space flourished. In this context, the establishment of an alternative conception of civil sphere, and the strong case for the civilianization of ideological public space paved the way for the rise of political Islam. The pluralization of public space, and particularly its expansion and inclusion of Islamic identity culminated in the 28 February incident. With this post-modern coup, both politics and public space faced the threat of the recurrence of ideological dominance. Afterwards, in the 2000s, as the effects of 28 February incident –the counter-attack of the state elite–diminished, hegemony lost its ground, and thus horizontal relationships and a local perspective prevailed, facilitating the representation of diverse identities in the public space. In this respect, the history of democracy in Turkey can also be regarded as the history of a

struggle, during which a conception based on a uniform and monolithic public space has been transformed into a new model of public space, where pluralities and diversities are openly represented. As a matter of fact, the prerequisite for an advanced democracy is a struggle both for the dissolution of a public space that is under the dominance of state ideology, and for its civilianization. Thus, an essential requirement is the establishment of a tradition of public space, whereby all individuals will internalize the belief in the struggle, as well as elitist approaches and movements will lose ground, and the organization will be carried out through horizontal relationships. And in a multi-layered and pluralist future world based on identity politics, this tradition will eventually clear the way for a sense of community that is open to otherness and social inclusion.

Keywords: Public Sphere, Turkey, Democracy, The Ottomans, Republic, Civilianization, Plurality.

Giriş

Farklı tarihsel evrelerde ve disiplinler tarafından farklı bağlamları öne çıkarılarak kullanılan bu çalışmada kamusal alan kavramı ile kişilerin, grupların mahrem hayatı dışında herkesin denetimine açık bir ortamda, fikirlerini, düşüncelerini, farklılıklarını ifade ettiği, tartıştığı, bir anlamda kamuoyu oluşturabildiği, devlet denetiminden azade sivil alanlar işaret edilmektedir. Modern demokrasi tartışmalarında sağlıklı işleyen, çoğulcu bir kamusal alanın varlığı iktidarın meşruiyetinin temel kaynağıdır.

Kamusallık düşüncesini tarihi Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Yurttaşlığın çok kısıtlı bir kesimin imtiyazında olduğu Antik Yunan tecrübesinde kamusal alanlar sadece özgür vatandaşlara açıktır. Mülksüzler, kadınlar, yabancılar ve alt sınıflar kamusal alanlarda şekillenen karar alma sürecinden dışlanmışlardır (Arendt, 1994, s 60). Seçkinlerin denetimindeki kamusal alan tasavvuru Roma'da da devam etmiştir. Özel alan ile kamusal alan arasındaki kurumsal anlamda bir ayırımın söz konusu olmadığı Orta çağ döneminde ise modern anlamda bir kamusal alanın varlığı söz konusu değildir. Kamusal alan ve özel alan arasındaki ayırım 18. yüzyıla gelindiğinde burjuvaların yaşadığı şehirlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Burjuvaların egemenliğinde şekillenen, yabancılar da açılan, kahveler ve salonlarda cisimleşen, devlet tahakkümünün sorunsallaştırıldığı bu yeni kamusal alanda aydınlanma değerleri yeniden üretilmiştir. Ancak 19. yüzyılda idealize edilen bu kamusal alanın içi boşaltılmış devlet denetimi ve kamusal alan piyasa değerleri tarafından işgal edilmiştir.

Türkiye'de kamusal alan tecrübesi Avrupa'dan farklı bir gelişim yolcuğuna sahiptir. Avrupa merkezci yaklaşımın kurduğu çerçevenin dışında özgün bir hikâye üretmiştir. Örneğin Osmanlı toplumunda devlet geleneğine yoğun bağlılık temel değerdir. Ancak bununla birlikte, Osmanlı'da sivil topluma dayanak teşkil edecek, çeşitlilik içeren bir kamusal alanın nüvelerine rastlamak mümkündür. Loncalar, tarikatlar, farklı etnisitelerin ürettiği etnik cemaatler, ayanlar, camide cemaatin oluşturduğu kamusal alan tecrübesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş ve özellikle tek parti iktidarı ile billurlaşan kesif ulusalcı ve devletçi yaklaşımla demokratik bir kamusal alan yaratabilecek ve sivil toplumunun gelişmesine olanak sağlayacak çeşitlilik zemini tarumar edilmiştir. Cumhuriyetin kamusal alan tecrübesi bütün farklılıkları, çeşitlilikleri yer altına iten bir yaklaşımla ele alınmış, devlet ideolojisi ve tahakkümünün üretildiği alanlardan biri olarak araçsallaştırılmıştır. Kamusal alanın içinden toplumun bir kısmı tasfiye edilmiştir. Devlet denetimindeki bu biçimlendirilmiş kamusal alan modelinde ancak ve ancak yüceltilen tek bir kimliğin temsili ve rejimin değerlerinin üretilmesi mümkündür. Devlet eli ile inşa edilen bu yapay kamusal alan tasviri topluma yukarıdan dikte ettirilen değerler dışında hiçbir farklılığın şekillenmesine izin vermemektedir.

Modernleşmeci, bürokratik elitin tahakkümündeki kamusal alanın çözülerek halka açılması bağlamındaki ilk "acemi adımlar" ancak çok partili dönemde

mümkün olabilmiştir. Demokrat Parti iktidarı ile birlikte Osmanlı'dan tevarüs eden sivil inisiyatifler (örneğin loncalık sistemine benzeyen sendikalar, İslami kimlik gibi farklı siyasi kimlikler, köylüler, ayanlar) yeniden nefes alma olanağı bulmuş ve kamusal alanda boy gösterebilmiştir. Kamusal alanın renklendirilmesi ve çoğulculuşması girişimi; iktidardan düşse bile bürokrasi, devlet kurumları ve ordu üzerindeki hakimiyeti ile sivil iktidar üzerinde hep bir baskı oluşturan CHP'li elitler nedeni ile kesintiye uğramıştır. Buna rağmen 1950-80 arasındaki dönem ideolojik kamusalın oluşmasında önemli bir basamak olmuştur.

1980'ler ve 90'lar ideolojik kamusalın çözülerek, sivil toplumca zenginleştirilmesi bağlamında son derece kıymetli bir tecrübeyi ortaya koymuştur. Dünya çapındaki gelişmelere de paralel olarak demokrasi ve ona dair değerlerin popülerleştiği böyle bir konjunktürde devlet tahakkümündeki kamusal alan tecrübesi sorgulanmaya başlamıştır. Kamusal alan farklı kimlik ve değerlere açılmıştır. İslamcı kimliğin kamusal alanda gittikçe artan görünürlüğü, kazandığı ekonomik ve siyasi güçle kendine yer açmak için giriştiği mücadele kökeni Tek Parti Dönemi'ne kadar uzanan statükocu güçlerin müdahalesi ile kesintiye uğratılmıştır. Statükocu güçler; kendilerini devletin sahibi olarak gören, güçlerini seçilmiş olmaktan değil muhtelif devlet kadrolarına atanmış olmaktan alan, buna rağmen kendilerini seçilmişlerden üstün gören, Türk modernleşmesinin kesif ulusalcılık yaklaşımını ve tek bir kimliğin yüceltildiği monolitik toplum idealini benimsemiş, laikçi, bürokrat-ordu koalisyonuna dayanan bir kısım azınlık ve bürokratik elitten oluşmaktadır. 28 Şubat post modern darbesi çeşitlilik ve renk üreten bütün kamusal görünümleri baskılayarak, kendi kimliğini tartışmasız ve tek değer olarak tüm topluma dayatmıştır.

2000'li yıllar devletçi elitin karşı atağına direnen sivil güçlerin kamusal alanı genişleterek çoğul kimliklere özellikle de İslami sembol ve değerlere açtığı bir dönem olmuştur. Askeri-bürokratik seçkinler ile büyük sermaye gruplarının laiklik kavramını kaldıraç olarak kullanarak kamusal alan üzerinde kurduğu hakimiyet kaldırılmıştır. Yeni Türkiye'nin ürettiği bu alternatif kamusal alan yıllarca ekonomik ve sosyal olarak aşağılanan kimliklere, yerel unsurlara, kültürel taleplere açılmıştır. İdeolojik kamusal alanın demokratik bir şekilde farklı kimlikleri temsil edecek biçimde sivilleşmesinin önüne geçilememiş, ideolojikleşmiş kamusal alan tahayyülü yerini sivil renklerle, farklı desen ve motiflerle bezeli zenginleştirilmiş bir sivilleşmiş kamusal alana bırakmıştır.

1. Kamusallık Kavramının İçerdikleri

TDK Sözlüğünde kamusal kavramı "kamu ile ilgili", kamu kavramı ise "bir ülkede halkın bütünü, halk, amme" olarak tanımlanmakta, bir aradalık ve umumilik ilkesine dikkat çekilmektedir. İngilizcede bilinen ilk kullanımında kamu kavramı toplumun ortak çıkarı ile bir tutulmaktadır. Kamusal alan kavramının bilimsel ve günlük kullanımı arasında belirli bir farklılık ve muğlaklık dikkat çekmektedir. "Evsel domestik olmayan mekanlar bütünü",

“halkın toplandığı fiziksel yerler”, “politik tartışmaların gerçekleştiği medyatik alanlar”, “aleniyet ilkesine tabii olan demokratik talepler” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (Dacheux, 2008, s. 14). 17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, “kamu” ve “özel” karşıtlığı bugünkü kullanımlarına benzer bir biçim almıştır. “Kamusal” sözcüğü herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken, “özel” sözcüğü kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan mahfuz bir yaşam bölgesi anlamında kullanılmıştır (Sennett, 2010, s. 32).

Habermas’ın (2003: 57) da belirttiği gibi gerek kamu gerekse kamu ile ilişkili olarak kullanılan kamuoyu, kamusal alan vb. sözcükler gündelik dilde birbiriyle uyuşmayan anlamlarda kullanılmaktadır. Bunun sebebi bu sözcüklerin farklı tarihsel evrelerdeki farklı değerlendirilmeleri, dil, hukuk, siyaset ve sosyoloji gibi kimi alanlar içinde bu alanların sınırlılıklarına göre kullanılması ile ilişkilidir. Ancak kavram bütün kullanımlarında herkesi ilgilendiren, ortaklık, umumiyet gibi yan anlamlar içermektedir (Köroğlu, 2014, ss, 1489-1490). Kamusal alan kavramının kökeni Kant’a kadar uzanmaktadır. Kant burada kamusal alan kavramı normatif bir ideal ya da ilke anlamıyla kullanmıştır. Kant, yeryüzündeki akıllı yaratık olan insanın insanda aklını kullanmaya yarayacak doğal yetilerin bireyin kendinde değil, tür içinde geliştiğini savunmakta, “doğanın yüce tasarısına” ulaşmak isteyen insanın kusursuz bir biçimde adil bir sivil toplum geliştirmesini, kendi türüyle birlikte alenen düşünmekte özgür olmasına bağlamaktadır (Kant, 2003, ss. 45-46)

Habermas, kamusal alan kavramını tarihsel bir perspektifle 19. yüzyılın yarısına kadar analiz etmiştir. Burada kamusal alan kavramı ile “toplumsal yaşamımız içinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabileceği bir alan kastedilmekte”dir. Bu alana bütün yurttaşların erişebilmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde olarak toplandığı her konuşma kamusal alanın bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bir aradalık kendine özgü sivil bir davranış modelini üretir. Şüphesiz ki bu biçim ne bireyin kendi özel alanındaki işleri görürken ki davranışları ne de “devlet bürokrasisinin yasal sınırına tabii anayasal üyelerinin” davranışlarına benzer. Kamusal gövde, yurttaşların kamusal meseleler ile ilgili toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlüklerini ifade eder (Habermas, 2004, s. 95).

Hannah Arendt ise kamusal alan kavramını Habermas gibi özel ve kamusal alan arasındaki ayrımın ortaya çıkması üzerinden tarihselci bir perspektifte ele almaktadır. Arendt kamusal alan kavramı ile iki anlama işaret etmektedir. Bunlardan bir tanesi umumiyet yani kamu alanında gözükken her şeyin herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir olmasıdır (Arendt, 1994, s. 74). İkincisi ise farklı kimliklerin bir arada bulunarak kendini ifade etme olanağı bulunduğu alandır. Ona göre kamu terimi özel olarak bizde olandan ayrı hepimize ait, ortak bir dünyayı temsil eder (Arendt, 1994, s. 77). Arendt kamusal ve özel alan dışında bir toplumsal alandan bahsetmektedir. Ona göre özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrım Antik Yunan’a kadar uzansa bile ne özel ne kamusal olan toplumsal alanın tezahürü modern

çağın doğuşu ile mümkün olabilmiş, siyasi biçimini ise milli devlette bulmuştur (Arendt, 1994, s. 47). Arendt'e (1994, s. 53) göre modern dünyada toplumsal alan ile siyasi alan arasındaki mesafe Antik Yunan'dan çok daha azdır. Arendt'e göre insanın zenginleşmesi insanın sadece kendine ait olan özel alandan çıkarak toplumsal ya da kamusal alana katılması ile mümkündür.

Kamusal alan tartışmaları söz konusu olduğunda akla gelen bir diğer isim Richard Sennett'tir. Sennett'e göre kamusal alan yabancılarla bir arada olabildiğimiz alandır. Sennett, kamusal alan kavramına Arendt ve Habermas'dan farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Sennett'e göre kamusal alan genel olarak, aralarında aile bağı ya da yakın bağlar olmayan insanlar arasındaki birliktelik ve karşılıklı taahhüt bağlarını temsil eden "arkadaşlık ya da aile bağlarından çok bir kitleye, bir "halk"a, bir politik uygulamaya" bağlılık anlamına gelmektedir. Modern çağlar ile Roma'nın çöküş dönemi arasında kamusal yaşam ile özel yaşam arasındaki denge bağlamında bir paralellik söz konusudur. Aynı Augustus çağı¹ sona ererken Romalılar için kamusal yaşamın formel bir yükümlülüğe dönüşmesi ve cansızlaşması gibi günümüzde de kamusal yaşam bir yükümlülüğe, oluruna bırakma durumuna dönüşmüştür ve bir bozulma sürecine girmiştir (Sennett, 2010, s. 16). Geç modern dönem olarak tanımlanabilecek günümüzde, insan kendi öz niteliğine ve bireysel kimliğini örme sürecine odaklanmış, kırılmalı ve narsist iç dünyasında kendini kamusalıktan yalıtarak koruyamaya almıştır. Artık her birey benliği korkularla kaplı kapalı bir kutuya dönüşmüş ve bu süreç bireyin temel kaygısı haline almıştır (Sennett, 2010, s. 17)

Pek çok anlam çeşitliliği içeren kamusal alan kavramı modern demokrasilerde ise iktidarların yönetimleri sırasında aldıkları kararların meşruiyetini sağlayan temel parametrelerden birisi olarak kabul edilmektedir. Nitekim modern demokrasilerde alınan kararların kamusal alandaki tartışma, müzakere ve konsensüs sürecinde gerçekleşmesi beklenmektedir (Köroğlu, 2014, s. 1488). Modern siyasi literatürde ideal kamusal alan çeşitli kimlik ve çoklukların temsil edildiği, müzakere ve çatışmaların sağlıklı kabul edildiği, topluma dair bütün kararların bu çok kültürlü, çok kimlikli potanın içinden süzülerek hayata geçtiği bir çeşit modern eklesialar² (sivil toplum alanları) topluluğu olarak tasvir edilebilir.

2. Kamusal Alanın Tarihi

Kamusal ve özel alan arasındaki ayrılığın belirli bir azınlığın tekelinde de kesif bir şekilde gözlemlendiği en önemli tarihsel örnek Antik Yunan'dır. Nitekim bu sitelerde özgür vatandaşlar yaşamlarını kamusal ve özel ayırımına göre sürdürmektedir. Vatandaşlar; pazarda (Agora'da), site

¹ İmparatorluğu döneminde Roma'ya her alanda altın ve barış çağını yaşatması nedeniyle imparator Augustus dönemine "Augustus çağı" adı verilmiştir ve Roma onun ölümüyle kriz dönemine girmiştir.

² Antik Yunan'da halk meclisi

sorunlarının tartışılmasında, mahkemelerde bir kamusal alan yani Polis içinde birlikte olurken, evlerinde kendi özel hayatlarını yaşıyorlardı. Vatandaşların polisteki yeri keskin bir toplumsal tabakalaşmaya göre belirleniyordu. Ataerkil bir sistemin söz konusu olduğu polislerde ev yaşamına ilişkin mahremiyet söz konusuydu. Buna karşılık özgür vatandaşlar Polis'te eşit koşullarda rekabet edebiliyordu (Timur, 2012, s. 37). Dolayısıyla kamusal alanın kullanımı katı bir hiyerarşiye bağımlı idi. Özgürler ve köleler arasındaki ayrımın yeniden üretildiği, kadınlar, yabancılar ve mülksüzlerin vatandaşlık sisteminin dışına itildiği bu yapıda kamusal alan seçkinlerin denetimindeydi. Kamusal ve özel alanlar arasındaki bu karşıtlık ve antik toplumdaki kamusal alan anlayışı Roma döneminde de geçerli olmuştur (Köroğlu, 2014, s. 1491).

Kamusallık tarihsel süreç içinde farklı evreler biçiminde tecessüm etmiştir. Orta çağ döneminde özel alan ile kamusal alan arasındaki kurumsal anlamda bir ayırmadan söz edilemez. Habermas'a göre; bu dönemde kamu ile özel alan arasında antik ya da modern döneme özgü bir farklılık yoktur. Toplumsal işin iktisadi örgütlenmesi, aile reisinin evini bütün egemenlik ilişkilerinin ortasına yerleştirir. Bütün tekil egemenlik haklarının timsali olan toprak egemenliği, ne aile babasının evi gibi özel ne de kamusal bir özellik taşır. Daha yüksek ve alçak makamlar ve hakkaniyetler mevcut olsa da özel şahısların kamu alanının zemininden çıkarak dahil olacağı özel bir statü bu tarihsel bağlamda söz konusu değildir. 18. Yüzyılda köylülerin özgürleşmesi ile birlikte özel toprak mülkiyeti gibi yeni bir olgu tarih sahnesinde belirir. Orta çağ'da aile reisinin egemenliği "özel mülkiyet" kavramının henüz gelişmemiş olmasından dolayı özel alan statüsü taşımaz. Aynı şekilde toprak kamusal alan niteliği de taşımamaktadır. Özel ve kamusal egemenlik biçimlerinin toprağa bağlı olarak iç içe geçtiği özel bir dönem söz konusudur (Habermas, 2003, ss. 62-63).

Kamusal alan ve özel alan arasındaki ayırım 18. yüzyıla gelindiğinde burjuvaların yaşadığı şehirlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Burjuvalar önderliğinde modern ilişkilerin gelişmeye başladığı yeni şehir yaşamında sadece aile ve yakınardan oluşan toplumsal çerçeve farklılaşmıştır. Farklı kimliklerin ve "yabancıların" da dahil edildiği kamusal alan kavramı gelişmiştir. Çeşitlilik taşıyan şehir ahalisini betimleme bağlamında kullanılan kozmopolit kavramı yeni kamusal insanı ifade etmekte olup sıklıkla kullanılmaya başlamıştır (Sennett, 2010, s. 33). Özel ve kamusal alanın medeni talepleri ile özel alanın doğal talepleri arasındaki gerilimin sadece "yüksek kültür"e değil sıradan yaşam alanına da yansıdığı böyle bir dönemde bu ayırım giderek artmıştır (Sennett, 2010, s. 35). Bu sürecin bir sonucu olarak din özel alana çekilmiştir, kilise herhangi bir kamu kurumu statüsüne geriletilmiştir. Temsili kamunun bağlı olduğu feodal erkler, kilise, prenslik ve beyler zümresi ayrılarak kutuplaşma sürecine girmiş ve sonuçta, bir yanda özel unsurlar, öbür yanda kamusal unsurlar şeklinde bir ayrışma gerçekleşmiştir (Habermas, 2003, s. 71).

Dolayısı ile kamusal alan ve kamuoyu kavramı ancak hayatın kamusal ve özel olarak ayrılmasının ardından 18. Yüzyılda ortaya çıkabilmiştir. Nitekim 18. Yüzyılda usun kutsanması ile birlikte, her şeyi aklın denetiminden geçiren bir yaklaşım yaygınlaşmıştır. Us'un kamusal zeminde kullanımına olanak tanıyan kahveler, salonlar Aydınlanma filozoflarının tezleri üzerine akıl yürütmenin gerçekleştiği kamusal alanlar olarak kullanılmıştır (Kedik, 2011, s. 230). Habermas, kamu erkinin karşısında konumlanarak burjuva kamuoyu egemenliğinde oluşturulan 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan platformu "burjuva kamusal alan" olarak nitelendirmektedir (Dağtaş, 1999, s. 164).

19. yüzyıla gelinmesi ile kamusal alana dair ideal tahayyüllerin içinin boşaltıldığı, kamusal alanın devlet tahakkümü, iktidar ve piyasa dinamikleri tarafından işgal edilerek sözde kamusal alana dönüştürüldüğü bir süreç baş göstermiştir. Ancak bununla birlikte 19. ve 20. yüzyıllarda gelişen kitle iletişim araçları, yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler neticesinde burjuva, kamusal alan ve devlet arasında farklı kamusal alanlar, toplumsal talepler de ortaya çıkmıştır Bir yandan Habermas'ın idealize ettiği 18. yüzyılda ortaya çıkan burjuva kamusal alan yıkıma uğrarken, diğer yandan farklı kimliklerin taleplerinin şekillendiği alternatif kamusal alanlar gelişmiştir. Bu bağlamda burjuvazinin bütün toplumsal kesimlerin taleplerinin sözcüsü olarak kabul edildiği bütüncül kamusal alan tahayyülü çökmüş, onun yerini farklı kimliklere dair taleplerin ön plana çıktığı çoğulcu bir model almıştır (Dağtaş, 1999, s. 169).

Kamusal alana dair yukarıda belirtilen Batı fikriyatındaki gelişmeler bağlamında, kamusal alan kavramının eklektik bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Yüzyıllar içinde, toplumsal yapının dönüşmesiyle birlikte, kamusal alan anlayışı da birtakım eklemlemeler ya da eksilmeler yoluyla dönüşüme uğramıştır. Bu hususun açıkça gösterdiği üzere, kamusal alan kavramı yekpare, mutlak ve değişmez bir kavram değil, bilakis mahiyetinde toplumsallık ve zamansallık boyutlarını barındıran, farklı sosyal bağlamlarda ve farklı tarihsel dönemlerde farklı keyfiyetler edinmiş nispi bir kavramdır. Nitekim kamusal alanın bu özelliği, sanayileşme sonrası modern dönemin ulus siyaseti ve akabinde günümüzün kimlik siyaseti için elzem bir zemin oluşturmuştur.

3. Osmanlı ve Kamusal Alan

Hem kamusal alan kavramı hem de kavrama yönelik eleştiriler Batı merkezli bir görünüm ihtiva etmekte ve bir anlamda Batı dışı toplumları paradigmanın dışına atmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın ortalarına dek kamuoyunun mevcut olmadığı iddia edilmektedir (Georgeon, 1999, s. 70). Bu yaklaşıma göre Osmanlı İmparatorluğu merkez çevre kopukluğu üzerine inşa edilmiştir, merkez ve çevre arasında aracı kurumlar mevcut değildir. Osmanlı devleti "devlet normlarına göre yetişen sadık hizmetçilerin oluşturduğu merkezi bir otorite" temelinde kurulmuştur. Devlet ve toplum arasında bir ilişki ve

“sözleşme” ya da “uzlaşma” esasına göre ilerleyen bir ilişki söz konusu değildir. Bilakis devletin topluma baskın olduğu bir model söz konusudur (Çaha, 1994, s. 83). Her ne kadar Osmanlı devletin merkezde olduğu bir anlayış ile yönetiliyor olsa da bu oryantalist ve batı merkezli yaklaşım doğru değildir. Elbette böyle bir bağlamda, Habermas’ın formülasyonunda olduğu gibi otoriteye karşı, kendi değer ve normlarını savunan, devletten bağımsız, eleştirel ve sorgulayıcı bir tavır takınan ve bağımsız bir kamusal alan inşa eden burjuvazi gibi bir sınıfın gelişmesi mümkün değildir. Ancak Batılı anlamda olmasa bile Osmanlı toplumunda kamusal alanın dinamikleri gelişmiştir. Loncalar, tarikatlar, farklı etnisitelerin ürettiği etnik cemaatler, ayarlar Osmanlı devletinde varlık bulan sivil inisiyatifler olarak varlık göstermişlerdir. Bunlardan hiçbirisi batı Avrupa’da olduğu gibi devlet üzerinde frenleyici bir güç olarak denetim mekanizması geliştirmemiştir. Bu tür sivil inisiyatifler devlete göbek bağı ile bağlıdır. Ancak dikkate değer bir sivil toplum zemini yaratarak Osmanlı’da çok boyutlu bir kamusal alanın kurulmasına vesile olmuşlardır (Çaha, 2012, s. 182).

Osmanlı toplumunda kamusal alan olarak değerlendirilebilecek başlıca mekanlardan birisi camiiler ve camii avlularıdır. Osmanlı şehircilik yaklaşımının merkezinde yer alan camiiler ibadet vasıflarının yanında cem etmenin, toplaşmanın, bir araya gelmenin mekanları olarak varlık göstermişlerdir. Camide toplanan cemaat arasında etnik, toplumsal, mezhepsel, dilsel bütün ayrımlar silinmiştir. Batı’da kahvehanelerde gelişen kamusal alan, İslam kültüründe camilerde ve cami avlularında varlık göstermiştir.

Habermas Fransa’da devrime kadar uzanan, ortaya çıkan salonları ve 1680 ile 1730 arasında kente serpilen kahvehaneleri; toplumsal eleştirinin merkezleri olarak siyasal nitelik kazanan mekanlar olarak değerlendirmekte ve burjuva kamusal alanının kuruluşu bağlamında öncelik atfetmektedir (Habermas, 2003, s. 100). Batı dünyasının kahvelerinde kurulan kamusal alan yıkıcıdır, eleştireldir, ilerlemecidir, geleneksellik karşıtıdır, rasyoneldir. Habermas’ın deyimi ile “çökmekte olan saray kamusal alanının kalıntılarıyla, oluşmakta olan burjuva kamusal alanının ön biçimleri arasındaki köprüyü kurmaktadır (Habermas, 2003, s. 97).

Habermas’ın idealize ettiği kamusal alan birçok topluluğu, kimliği ve varoluşu devre dışı bırakmaktadır. Nitekim Habermas’ın kuramının sınırlılığını John B. Thompson, Oskar Negt ve Alexander Kluge, Nancy Fraser gibi isimler tarafından da eleştirilmiştir (Koroğlu, 2013). Burjuva kamusal alan tecrübesi içinde alt tabakalar, yeterli düzeyde eğitim olanağına sahip olmayanlar dışlanmaktadır. Nitekim dili kullanma ve münazara yapma yeteneğine vurgu yapmak ve sadece bu yeteneği kullanabilecek insanlara kamusal alanı açmak beyaz, eril, zengin, iyi eğitilmiş ve rasyonel enstrümanları kullanabilecek yeteneklere haiz olan steril, seçkinci ve elitist bir kamusal atmosfer inşa etmek demektir. İdealize edilen kamusal alan sınırlı bir kamusal alandır. René Guénon’un ifade ettiği soyut bir ilke olarak her

varlığın özünde cevheri olarak bulunan, entelektüel öz, yani geleneğin, kaynağı vahiy olanın bilgisi bu yapı içinde tamamen devre dışı bırakılmıştır (Aktaran Evkuran, 2006, s. 94). Hakikatin bilgisini oluşturan ve gelenekten gelen tecrübe, değerler, din, sembol, maneviyatla yoğrulmuş ve sistematik olmayan bilgi, sınırları rasyonellikle çizilen bu kamusal alanın dışındadır.

Osmanlı şehirlerinin ve hayatının merkezi ile külliyesi oluşturan yapı topluluğunun merkezinde bulunan camii aracılığı ile halk ve yöneticiler bir araya gelmekte birbirlerine varlıklarını duyurmaktadır (Papila, 2011: 65). Alternatif bir kamusal alan özelliği taşıyan camilerde insanların toplumsal statüsü, eğitim seviyesi ve kökenine bakılmaksızın bir bütünleşme atmosferi mevcuttur. Habermas'ın ifade ettiği burjuva kamusal alanın dinamikleri Osmanlı'da olmadığı için bu türden bir kamusal alanın zaman zaman çatışmacı ve yıkıcı olabilen ayrık niteliği, camii cemaatinde mevcut değildir, bununla birlikte biatkar bir atmosfer de yoktur. Nitekim "burada yapılan dini söyleşiler, konuşmalar, hatta hutbeler, cami avlusu sohbetleri yönetime ve yöneticilere kimi kez tepki niteliğindedir kimi kez onay içerir, kimi kez uyarıcıdır kimi kez tehditlerle doludur" (Kazancı, 2006, s. 18). Yönetime yönelik itirazlar ve eleştirilere rağmen ulaşılmak istenen nokta dayanışma, kardeşliğin ve toplumsal dayanışmasının sağlanmasıdır. Dolayısı ile kamusal alanın en yoğun bir biçimde gerçekleştiği merkez olan camide ümmet bilinci ön plandadır. Sınıfsal, kökense, ırksal, dilsel bütün farklılıklar silinmiştir. Sultan da dahil bütün toplumsal kesimler caminin gölgesinde bir araya gelebilmektedir. Caminin sunduğu kapsayıcı ve eşitlikçi kamusal alan rasyonel bilginin değil geleneksel ve vahiy merkezli bilginin sınırları ile çevrelenmiştir. Yönetici eleştirilirken, köken referans gösterilmektedir. Kur'an ve geleneğin temel prensiplerinden olan kanun karşısında bütün vatandaşlarına eşit muamele yapan "adil yönetici" ve yönetim talep edilmektedir. Örneğin 1808 yılında bir cuma günü İstanbullu kadınlar uçlarına mum ve ciğer parçaları astıkları sınırlarla Beyazıt Camii'nin selamlığına giderek IV. Mustafa'nın (1807-1808) yolunu kesmiş, pahalılık ve yoksulluktan yakınmıştır. Padişah bu protestoyu dikkate alarak bazı önlemler almış, kadınların isteklerine belirli ölçüde de olsa karşılık vermiştir (Kazancı, 2006, s. 16).

4.1. Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamusal Alan

Klasik cumhuriyetçi yaklaşıma göre devlet kolektif aklı temsil eden ve ortak iyi etrafında bütün yurttaşları toplama kapasitesine sahip olan bir kurumdur. Ulus devlete mensubiyet anlamına gelen yurttaşlık kavramı aynı yasa koyucu etrafında temsil edilen ortaklar birliğine, devlet ise bu ortak birliğin ana kaidesine tekabül eder. Devletin ortak birliği temsil etmesi açısından herkese açık olduğu, yani kamusal bir bağlılık oluşturduğu iddia edilmektedir (Sarıbay, 2000, s. 18). Bu yaklaşımla bütünlüklü bir şekilde "kamusal alanın farklılıkları ve çoğullukları örten bir şekilde kolonize edilmesi" bağlamında Türk modernleşmesi en iyi örneklerden birisidir (Sarıbay, 2000, s. 18). Modernleşmeci yaklaşım genel çıkarı bütün özel çıkarların üzerinde bir kaide olarak benimsemiş ve devleti kolektif aklın

temsilcisi olarak görmüştür. Yurttaşlık kavramı bir topluluğa mensup olmayı ifade etmiştir ve bu topluluk da ulus devlettir (Sarıbay, 2000, s. 19). Sınırlı bir Türklük kimliği altında laik, modernleşmeci, batılı, gelenekten arındırılmış, ilerlemeci bir insan tipi “makbul vatandaşlık” kategorisi altında tanımlanmış, geri kalan çoğulluklar bu kimlik tanımı dışında bırakılmıştır. Cumhuriyetin olumladığı yurttaşlık modeli son derece sorunludur. Dinsel, dilsel, etnik, kültürel yani çevreye özgü bütün kodlar dışlanarak kısıtlı bir kamusal alan kurulmuştur. “Bizi hem birleştiren hem de ayıran bir kamusal alan yerine sadece birleştiren bir kamusal alan” inşa edilmiştir (Sarıbay, 2000, s. 19).

Monolitik ve tek tip, merkezin tahakkümünde ve eleştiriye tamamen kapalı bir kamusal alan söz konusudur. Bireylerin kendi kültürel kimlikleri ile kabul edildikleri, çatışmanın birliğin bir unsuru olarak doğal görüldüğü bir bağlam söz konusu değildir. Ulus kimliği diğer bütün çoğullukların ve taleplerin önüne geçmiştir. Laiklik ilkesi ise “devletin toplumu kolonize etmesine (...) kamusal alanın bütünselliğinin gerçekleşmesine aracı olmuştur” (Sarıbay, 2000, s. 21). Osmanlı döneminde sivil ve etnik insiyatifler tarafından doldurulan ve nefes alan kamusal alan, Cumhuriyet Türkiye’sinde devlet tahakkümü altında kısıtlanmış ve törpülenmiştir. Özellikle tek parti iktidarının kurumsallaştığı 1930 yılı ve sonrasında cumhuriyet tarafından inşa edilen tekçi kamusal alanın içi devlet eli ile doldurulmaya çalışılmıştır (Yavuz, 2005, s. 167).

Toynbee’nin (1927, s. 4) ifade ettiği gibi, Cumhuriyet Türkiye’si “ulusal olarak homojen, idari olarak merkezi, farklılık ve otonomiye hiçbir şekilde müsamaha göstermeyen, vatandaşların kendisine mutlak itaatini bekleyen kısıtçı bir tanrı niteliğinde olan ve egemen bir devleti öngören bir siyasal düşünceye dayanıyordu”. Böyle bir toplumsal modelde farklı kimliklerin siyasal ve toplumsal taleplerinin tartışıldığı, çoğulcu bir kamusal alanın gelişmesi mümkün değildir. Kolektif kültür anlayışının pekiştiği ve dominant hale geldiği bu bütüncül siyasi proje altında bireysel insiyatifin kullanılması söz konusu bile olmamıştır (Aktaran Çaha, 2012, s. 189). Resmî ideoloji olarak cisimleşen bu yaklaşım toplumun bütün hücrelerine nüfuz ettirmeye çalışılmıştır. Örneğin siyasal ve sosyal hayatta yer alan kamusal tüm etkinliklerin asli vazifesi resmî ideoloji ve idealleri yeniden üreterek topluma yaymak olarak görülmüştür. İlkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim kurumları, dernekler, siyasi partiler, radyolar, televizyon, sinema, tiyatro, opera ve bale gibi tüm sosyal etkinlik alanlarına öncelikli olarak resmî ideolojinin taşıyıcılığını yapma misyonu yüklenmiştir (Çaha, 1999, s. 63).

Cumhuriyetin kamusal alanı sadece “beyaz Türkler”e açıktır. Batılı roller, Avrupalı görünüş, kıyafetler ile davranışların tahakkümünde olan, yani devletin kendi dogmalarını sergilediği didaktik ve topluma yabancı bir alana dönüşmüştür (Yavuz, 2005, s. 167). Millet kendisi kamusal alandan dışlanmıştır. Sergilenen kamusal alan içinde milletin bulunmadığı, yapaylığın hâkim olduğu, devlet eliyle şekillendirilmiş bir karaktere sahiptir. Örneğin

1930 ve 40'larda geleneksel kıyafetler içindeki köylüler Ankara'nın ana caddelerine sokulmamış, arka caddelere yönlendirilmiştir (Yavuz, 2005, s. 167).

Bütün bunlar şu hususu açıkça ortaya koyar: Türkiye'de Cumhuriyet döneminde temelleri atılan modernleşme anlayışı, sivil toplumu kendi güdümüne almayı şiar edinmiş ve tahakküm kurmaya dayalı militer bir modernleşmedir. Bu tür bir modernleşme anlayışının üstten dayatmacı niteliği, adeta her toplumsal olguya nüfuz etmiş ve sahici bir demokrasinin gelişmesini sekteye uğratmıştır. Cumhuriyet döneminde tesis edilen bu müteceviz modernleşme anlayışı, Türkiye'nin 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak küreselleşen dünyaya katılma sürecinde de devam etmiş ve 2000'lerin başına kadar siyasi tahayyülü ve sivil hayatı tahakkümü altına almayı sürdürmüştür. Zaten böyle bir anlayışın bu kadar uzun süre hüküm sürmesi, Türkiye'deki sistemik toplumsal sorunların büyük çoğunluğunun müsebbibi olmuş, sivil toplumun daha hiç gelişmeden güdük kalmasına sebebiyet vermiş, demokratik bir kamusal alanın kurulması için gerekli zemini daha en başından bertaraf etmiş ve bunun sonucunda da adeta ucube bir devlet-millet dikotomisi yaratmıştır.

4.2. Çok Partili Yaşam ve Sonrası

Türkiye'de 1946 yılından itibaren çok partili yaşama geçilmesi, toplumsal dinamiklerde önemli bir değişime yol açmıştır. Türkiye'de yükselişe geçen demokratikleşme rüzgârı Amerikan merkezli yeni bir iktisadi politikanın yani liberalleşmenin getirdiği demokratikleşme rüzgârlarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Çok partili hayata geçişin ardından sosyal yaşam alanında küçümsenmeyecek ölçüde büyük bir görüntü farklılaşması yaşanmıştır. Tek parti döneminde yer altına inen sivil toplum grupları, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte kamusal alanda yeniden boy göstermeye başlamıştır. Siyasal partiler, dernekler, dini cemaatler, tarikatlar, yazılı basın, işçi sendikaları gibi Osmanlı'dan intikal eden zengin siyasi düşünceler yeniden yaşam alanı bulmuştur. Sivil topluma dayanak olan bu unsurlar tek parti dönemindeki baskıcı atmosferi esneterek ve kendilerine nefes alacak alan açmışlardır (Çaha, 1999, ss. 63-64). Bürokrat ve burjuva bloğunun kapladığı siyaset alanı, sivil toplum unsurlarına da alan açarak milletin buluşturulmuştur. Bu yaklaşım kamusal alanın çeşitlenmesinin, çoğulculuşmasının bir tezahürüdür.

Demokrat parti cumhuriyetin dışladığı farklı toplumsal kesimleri bünyesine katan bir siyasi yaklaşım benimsemiştir. Parti; siyasal iktidarına yol açabilmek için ideolojik araçlarını çeşitlendirmiştir. Bu durum kamusal alanın renklenmesine ve genişlemesine olanak sağlamıştır. Partinin benimsediği ve kullanıma soktuğu "basın özgürlüğü", "ibadet özgürlüğü", "grev hakkı", "millet egemenliği" gibi kavramlar siyasetin topluma açılmasının, kamusal alanın çeşitlenmesinin önünü açan demokratik bir tahayyülün göstergesidir (Özçelik, 2010, s. 172).

Ömer Çaha'ya (1999, s. 64) göre; "1950-80 arasındaki dönem ideolojik kamusalın dönüşmesinde önemli bir basamak olmuştur. Ancak kamusal alandaki görünümlerin otonom ve dolayısı ile sivil bir ruha kavuştuğunu gözlemek, kamusal alanın semalarında dolaşan kasvetli ideolojik havadan dolayı bu tarihlerde henüz mümkün değildir". Örneğin, DP, cumhuriyetin sakıncalı kimliklerinden olan İslami kimliğin ve değerlerin meşrulaştırılması ve kamusal alanda temsili konusunda kararlı adımlar atmıştır. Bu adımlar İslam'ın politikleşmesinin, kamusal bir aktör olarak güç kazanmasının önünü belirli ölçüde açmıştır. Ancak Menderes bu adımları atarken kendisini bürokratik otoriter zihniyetle belirli bir uzlaşma yapmak zorunda hissetmiştir. İslam'ın bireysel ve sosyal görünümünü onaylamakla birlikte inkılaplara ve cumhuriyet ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu her fırsatta ikrar etmiştir. Ali Yaşar Sarıbay'ın deyimiyile "çok partili hayata geçişte İslam'ın demokrasi ile uyumu değil Kemalizm ile uyumu mesele edilmiştir" (Sarıbay, 2000, s. 24).

Gelgelelim bu mesele Türkiye'nin siyasi tahayyülünde, demokrasi ile Kemalizmin adeta eşdeğer görülmesinin kaçınılmaz bir sonucudur. Oysa demokrasiyi belirli bir ideolojiyle ilişkilendirmek, o ideolojiyle eşdeğer kılmak anakronik bir tutumdur; daha da önemlisi, böylesi bir yaklaşım sivil toplumun gelişmesine ket vuracak ciddi bir engeldir. Nitekim Türkiye'de cumhuriyetin kurulmasından bu yana vuku bulan siyasi ve sosyal gelişmelere genel olarak bakıldığında bile, söz konusu tutumun siyasi tahayyülde hep iş başında olduğunu ve bu yüzden de demokrasinin hep sekteye uğradığı açıkça görülebilir. Neticede Türkiye'de demokrasinin çok uzun bir dönem boyunca belli bir ideolojiye saplantıyla malul olduğu söylenebilir.

4.3. 1980'ler ve Kamusal Alanın Sivilleşmesi

1980'ler kamusal alan tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. 80 darbesinin ardından anayasa kabul edilmiş sonrasında da 6 Kasım 1983'te seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerden Anavatan Partisi (ANAP) galip çıkmıştır. 24 Kasım 1983'te T.B.M.M yeniden toplanmış, böylece Türk siyasi hayatında yeniden bir sivilleşme süreci başlamıştır. Özal dönemi "büyük teori"lerin ve mutlak karşıtlık ekseninde ilerleyen siyasi kutuplaşmanın büyük ölçüde parçalandığı bir dönemdir. Bu dönüşüm dünya çapında gerçekleşen değişimlerden azade değildir. 80 ve sonrası dönem dünya çapında deyim yerindeyse "katı olan her şeyin yumuşadığı" ve büyük bir dönüşümün gerçekleştiği yıllardır. Geçmişte Sovyet Bloğu'na dahil olan totaliter rejimler demokrasiye geçmiş, Berlin duvarı yıkılmış, demokrasi ve ona dair değerler dünyanın dört bir yanında yeniden tartışılmaya başlanmış ve artık aydınlanma çağı değerlerinin ötesinde daha ileri bir demokrasi tartışmaları dünya sahnesine damgasını vurmuştur.

1980 dönemi ile birlikte devlet merkezli, homojen, tek tipçi, cumhuriyetçilik ekseninde örgütlenen, seçkinlerin ve onların ideolojilerinin domine ettiği, pozitivist, modernist, kuşatıcı, farklılığa kapalı kamusal alan tahayyülü

dünyadaki ileri demokrasi tartışmalarına paralel olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Onun yerine âdem-i merkezîyetçi, heterojen, çoğulluğa ve farklılığa vurgu yapan, toplumda zorla susturulmuş seslere artık söz hakkı tanıyan demokratik bir kamusal alan tahayyülüne doğru dümen kırılmıştır. Bu dönemde kırdan kente göç devasa boyutlarda artmıştır, kentleşme hızı ve ekonomik büyümede patlama yaşanmıştır. Merkez-çevre dikotomisi dışında yeni sosyolojik tabakalaşmalar ortaya çıkmıştır. Kadın hakları, çevre sorunları, İslam'ın kamusal görünürlüğü, azınlık hakları, kimlik talepleri ve temsili, kültürel çoğulluk gibi konularda duyarlılık artmış, toplumsal meseleler "büyük teoriler"le açıklanamayacak denli parçalı bir hale gelmiştir. Artık toplumsal ayrımlar merkez-kenar ikiliği sınırlarını fazlasıyla aşmıştır. Kısaca bir tanımlama yapmak gerekirse: "1980'lerde merkez artık Kemalist türdeşliğini tamamen yitirmiş, merkeze Kemalizme olan bağlılığı son derece şüphe götürecektir çok sayıda grup dahil olmuştur" (Kalaycıoğlu, 2000, s. 403). Bu parçalılık atmosferi kamusal alanı çoğulluklara açan bir bağlam üretmiştir. Örneğin 1970'li yıllarda doktriner bir ideolojiye dayalı radikal siyaset tartışmalarının belirlediği yapı, kimlik siyasetinin güçlenmesi ile aşınmıştır. Feminizm, çevrecilik, türban yaşağı gibi farklı kimliklerin, güncel sorunların kamusal alanda tartışıldığı, sivil nitelik taşıyan, daha kapsayıcı yeni bir siyaset dili ve kültürel anlayış üretmiştir (Göle, 2008, s. 17).

Neticede 80'ler genel olarak ideolojilerin aşındığı, hegemonik ve büyük teorilerin sihriyi kaybettiği bir dönemdir. Farklılıkları yok saymayan, toplumun çeşitli katmanları ve onların taleplerinin birbirinin önüne geçmeden yatay bir örgütlenme gerçekleştirebildiği, uzlaşmacı bir biçimde bir arada bulunabildiği bir kamusal alan inşa edilmiştir. Cumhuriyet tarihine damgasını vuran ideolojik kamusal alan çizgisi çözülmüş, onun yerine sivil bir kamusal alan varlık göstermiştir. Nilüfer Göle'ye (2002, s. 39) göre, 1980 sonrası politik yaklaşımı dışlayıcı siyasetten ziyade farklı kimliklerin ve siyaset tarzlarının bir arada var olabilmemesinin imkânı sorunsalına kilitlenmiştir. Antagonist çatışmaların keskinliğinden ziyade konsensüs arayışlarının merkeze alındığı yeni bir kamusal alan tahayyülü üretilmiştir. Çaha (1999, s. 64) bu dönemi şöyle açıklamaktadır: "Türkiye'de kamusal alan/özel alan ayrışması ile ilgili en önemli gelişme kuşkusuz 1980 sonrası dönemde mümkün olabilmiştir. Bu dönem ideolojik kamusal alan ciddi bir krize girdiği dönemdir. 1980'li yılların başından itibaren başlayan yeni dönemde her biri farklı saiklerle hareket eden ve adeta birer çiçek görünümünde olan sivil toplum unsurları ideolojik kamusal alanı ciddi bir irtifa kaybına uğratmıştır". Neticede 80'ler, cumhuriyet modernleşmesi tarafından "bastırılmışın geri dönüşü"nü temsil eder; Gürbilek'in (2007, s. 11) tabiriyle "Türkiye'nin modern kimliğini oluştururken o güne kadar bastırılmış, tabi kılınmış, kültürel ifade imkânlarından yoksun bırakılmış içerikler" ve toplum kesimleri 80'lerde tekrar ortaya çıkma ve seslerini duyurma olanağına kavuşmuştur.

4.4. Sivil Unsurlara Karşı Direnç ve 90'lar

90'lar soğuk savaşın sona ermesinin ardından modernitenin homojen ve "tektip"çiliğe dayanan kamusal alan tahayyülünün artık tarih dışı kaldığı dönemlerdir. Egemenliğin cisimleştirilerek yurttaşlar topluluğunu temsilen devlette toplanmasını olumlayan modernist paradigma dünya ölçeğinde de iflas etmiştir. Postmodernite zemininin yükselişi ile birlikte ötekini kamusal alandan dışlamak ve "marjinal" olanı merkezin dışına itmek eğilimi yargılanmaktadır. Evrensel ve büyük teorilerin, mutlak akılcılığın gölgesinde topluma ilişkin bütün tikel unsurlar yok sayıldığı, farklı unsurlardan güçlü olanının diğerlerini domine etmesi varlık bulan hegemonik kamusal alan yaklaşımı artık çökmüştür. Batı'nın doğuya, evrenselin tikele, merkezin yerele olan hakimiyeti sorunsallaştırılmaktadır. Postmodernite olarak adlandırılan bu yeni dönemde parçaların, yıllardır merkezin dayattığı hegemonik ilişkilerden sıyrılıp, bütünü içinde varlık kazanması zamanıdır. Bu parçalılık atmosferi içinde entelektüel dünyada bütün karşısında parçanın, evrensel karşısında tikelin sözcülüğü üstlenilmiştir (Erdem, 2019, s. 168). Ziya Öniş'e göre; bu yeni dönemle birlikte "postmodern demokratikleşme dalgası çerçevesinde bir kültürel relativizm, yani kültürlerin farklılığının kabulü; farklı kültürel, dinsel, vs. kimliklerin kendilerini ortaya koymaları olayı yaşanmaktadır."³

Bu atmosfer Türkiye'de de karşılık bulmuştur. Örneğin Refah Partisi ekseninde siyasal İslam'ın yükselişi bu bağlam içinde açıklanabilir (Nebati, 2014). Dinsel, etnik ve kimlik temelli taleplerin görünür hale gelmesi ve siyaset alanına taşınması bu gelişmeler ile yakından ilgilidir. "İslamcılık", "Kürt sorunu", "Alevi Sorunu" gibi kültürel ve kimlik temelli talepler siyasetin gündemini daha fazla belirlemeye başlamıştır. Siyaset ve kamusal alan artık tamamen merkezin denetiminde değildir, çevresel aktörlerin katılımı ile birlikte genişlemiş ve çeşitlenmiştir (Koroğlu, 2012, s. 126).

1990'lı yıllar, Türkiye'de siyasi liberalizmin canlandığı ve atak yaptığı bir dönem olmuştur. 1990'lar Türkiye'de hem demokrasinin sınırlarını genişletmek hem kamusal-özel olan ayırmsanmasında yeni pozisyonlar oluşturmak açısından önemli bir işlev görmüştür (Kahraman, 2002). Nilüfer Göle'ye (1996, s. 26) göre Batı'da feminizm, medeni ve siyasi haklar, azınlık hakları çevrecilik gibi hareketlerle yükselişe geçen yeni toplumsal hareketlerin Türkiye'deki karşılığı İslamcıların kamusal alanda harekete geçmesi olmuştur. Bu dönemde alternatif kamusal söylemi özellikle siyasal İslamcılar tarafından dile getirilmiştir. Kamusal alanı devletin alanı olarak tanımlayan Kemalizm'e alternatif olarak İslamcı söylemde kamusal alan "milletin alanı" olarak tasvir edilmiştir. Kemalist kamusal alanın savunucularının temel çıkış noktası "rejimi savunmak"tır. İslamcılar ise bu yaklaşımı kamusal alandan milletin, onun inanç ve değerlerinin dışlanması, kamusal alanın sterilize edilerek içinin boşaltılması olarak yorumlamaktadır. Kamusal alanın nasıl doldurulacağına ilişkin yaşanan ayrışma Kemalistler

³ Ziya Öniş ile Röportaj, "Sol İslam'la Barışmalı", (Röp. Şahin Alpay), Milliyet, 04/08/1997, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/sol-islamla-barismali-5379793>, Erişim: 13.02.2020

ve İslamcılar arasındaki siyasi mücadelenin temel dayanaklarından birisi olmuştur (Kubilay, 2009, s. 348).

Çevre unsurlarının merkezde yer bulmak konusundaki talebinin yarattığı rahatsızlık 28 Şubat süreci ile sonuçlanmış, post modern darbe ile hem siyasetin hem kamusal alanın üzerinde Kemalist tahakküm yeniden kurulmaya çalışılmıştır. 28 Şubat süreci ile birlikte “irtica tehdidi” meşrulaştırıcı bir argüman olarak kullanılarak, İslam’a ait tüm izler kamusal yaşamdan kazınmaya çalışılmıştır. Refah ve ardından Fazilet olmak üzere muhafazakâr ve mütedeyyin kesimleri temsil eden partiler kapatılmıştır. Medyadaki farklı sesler susturulmuş, demokrat görüşlü gazeteciler bertaraf edilmiştir. Üniversiteler resmî ideolojinin ilkelerine göre yeniden dizayn edilmiş, farklı görüştekiler sistem dışına itilmiştir. Resmi yaklaşımın dışında kalan tüm fikir kırıntıları ve entelektüel üretim baskılanmış, kamusal alandan dışlanmış. Bu anti-demokratik atmosfer sadece İslamcılarının değil toplumun birçok kesiminin mağduriyetine sebep olmuştur. En kristalleşmiş hali Tek Parti Dönemi’ne kadar uzanan statükocu bakış açısı, çeşitlilik ve renk üreten bütün kamusal görünümleri baskılayarak, kendi kimliğini tartışmasız ve tek değer olarak tüm topluma dayatmıştır. Tunahan’a (2015, s. 32) göre darbe sürecinde siyaset alanı, demokrasinin meşruluk zemini olan diyalog ve müzakere unsurları tamamen tasfiye edilmiştir. Siyasal katılımın yerini kuvvetli, egemen aktörler almış ve bir milli güvenlik rejimi inşa edilmiştir.

4.5. 2000’ler ve Hegemonyanın Yıkımı

28 Şubat Sürecini gerçekleştirenler bu dönemin Türkiye’de 1000 yıl süreceğini öne sürmüşlerdir. 1990’lı yılların ortasında devletçi elitin karşı atak geliştirerek sivil toplumun genişlettiği yeni kamusal alanı boğma çabaları demokrasinin tadını almış bir toplumun varlığı nedeni ile fazla sürememiştir. Nitekim 2002 yılında toplum, Adalet ve Kalkınma Partisi’ni iktidara taşıyarak bir bakıma devletçi elitin karşı atağı olan 28 Şubat sürecini tasfiye etmiştir (Çaha, 2012, s. 291). AK Parti; asker-sivil bürokratik seçkinler ve büyük sermayenin temsil ettiği, tepeden inme, farklı olan bütün duruşlara karşı tahakküm araçlarının topyekûn devrede olduğu monolitik bir medenileşme projesinin sahibi olan merkez karşısında konumlanan çevre hareketinin geleneğinden gelmektedir. Dolayısıyla bu hareket, ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan dışlanmış köylüler, küçük esnaf ve zanaatkar, Kürt etnik kimliği ve dini cemaat ve tarikatların taleplerini merkeze taşıma iddiası taşımaktadır.

AK Parti’nin çıkış dinamiğini oluşturan evrensel standartları sahiplenen, Avrupa Birliği çizgisinde, dış dünya ile tam entegrasyonu sağlamaya ve merkezîyetçiliğin demokratikleşme süreci üzerindeki etkilerini törpülemeye yönelik iktidar anlayışı, cumhuriyetin modernleşme projesi tarafından dışlanmış pek çok unsuru şemsiyesi altında toplamıştır. AK Parti’nin sahiplendiği liberal ekonomi ve değerlerden ekonomik ve sosyal açıdan faydalanan kesimler; yıllarca merkezi geleneğin ezdiği yerel unsurlar, pek

çok farklı kimlik, bölünmüş bir halde sağ partileri destekleyen liberal, dindar, muhafazakâr kesimler AK Parti'nin seçmen kitlesini oluşturmaktadır. AK Partinin muhafazakâr demokrat söylemi merkezci gelenekle hesaplaşmak bağlamında tarihsel olarak büyük bir travmayı sırtında taşıyan İslamcılar, muhafazakârlar, liberaller, Anadolu sermayedarları gibi pek çok kimliğe seslenmektedir.

Cumhuriyet Türkiye'si demokratik bir sivil topluma hizmet edebilecek önemli bir potansiyel ortaya koyan pek çok unsuru Osmanlı'dan devralmıştır. Değişik düşünce akımları, farklı kültürel talepler, kendini gösteren etnik gruplar, çok sayıda siyasal partiler, yerli ve yabancı girişimciler, sendikalar, kadın grupları, dernekler, medya alanında farklı söylem ve düşüncelere sahip dergi ve gazeteler... bunlardan bazılarıdır (Çaha, 2012, ss. 293-294). Cumhuriyet ideolojisi; etnisite ve İslami kimlik olmak üzere toplumun çoğulculuk içeren bütün taleplerine karşı maddi ve kültürel zora dayanan bir projede ısrar etmiştir. Bir tür eşit yurttaşlık statüsüne dayalı cumhuriyet fikri etnik olarak homojen bir topluluk yaratmak istemiştir. (Çiğdem, 2014, s. 40). Homojen ulus yaratma tahayyülünün bir sonucu olarak tek bir yüceltilmiş kimlik tanımı dışında kalan bütün unsurlar cumhuriyet döneminde giderek artan baskı ve inkâr politikasının temel nesnesi olmuşlardır. AK Parti deneyimi baskılanarak yer altına itilen pek çok kimliğe alan açmış, kamusal alanda temsil edilmelerini sağlamıştır.

Türkiye modernleşmesi, üstten dayatmacı ve seçkinci bir Devlet anlayışının, bireysel alanı ve özgürlüğü tahakküm altına aldığı spesifik bir konjonktür meydana getirmiştir. Cumhuriyet modernleşmesinin vazettiği devlet anlayışı, mütecaviz bir kamusal düzeni temel alır; nitekim birey bu kamusal düzenin adeta piyonu haline getirilmiştir; bireyin inanç, giyim kuşam ve konuştuğu dil gibi mahrem alanına ait tüm veçheler adeta bu mütecaviz kamusal düzen potasında eritmeye ve bunun sonucunda da bireysel hususiyetler ve özgürlükler bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Nitekim ceberut bir modernleşmeyi esas alan bu siyasi erkin ortaya koyduğu kamusal alan anlayışında, örneğin bireylerin dini inançlarını özgürce yaşamalarına, başörtü takmak gibi bu inançların gereğini kamusal alanda yerine getirmelerine alenen ket vurulmuştur. Üstelik bu temel hak ihlali, laiklik kisvesi altında gerçekleştirilmiş ve böylece kamusal alanın sadece belli bir ideolojiye açık olduğu ifşa edilmiştir. Gelgelelim bu durum, ceberut cumhuriyet ideolojisinin dışladığı toplumsal kesimlerin, kendilerine adeta alternatif bir "mahrem" kamusal alan yaratmalarına sebebiyet vermiştir. Bu mahrem kamusal alan, cumhuriyetin dayatmacı devlet anlayışının cebrinden, belli toplumsal kesimlerin kendilerini koruyabilmek için zorunlu ve kaçınılmaz bir hamle olmuştur. Kamusal alanın ve bunun doğal sonucu olarak siyasi hayatın böylesi bir devlet anlayışı tarafından kuşatma altına alınması uzun bir dönem devam etmiş ve Türkiye'de tam anlamıyla demokratik bir sivil toplumun oluşmasına engel olmuştur. Bu cebrî döneme

özgü siyaset ve kamusal alan anlayışı, ancak 2000'li yılların başında esaslı bir paradigma dönüşümünün sonucunda yerinden edilebilecektir.

Kamusal alan tartışmaları, 2002 yılından itibaren en çok türban tartışmaları ve İslami kimliğin kamusal alandaki görünürlüğü üzerine yoğunlaşmıştır. 2002 sonrası ile özdeşleşen AK Parti iktidarı döneminde devlet merkezli kamusal alan yaklaşımı çöktürülmüştür. Kamusal alan kavramı özellikle İslami kimlik ve sembolleri de kapsayan bir şekilde genişletilmiştir. İslami kimlik bireysel alan, mahrem alan, vicdan, aile ve cemaat gibi kısıtlı alanlardan sıyrılarak merkeze yaklaştıkça, kendi sembol ve değerlerine kamusal alanda yer açabilmek için yükselen bir mücadeleye girmiştir (Göle, 2017, ss. 12-14). Başörtüsüne serbestlik getirmeye veya İmam Hatip Lisesi mezunlarının üniversiteye girişi önündeki engelleri kaldırma konusunda giriştikleri mücadele bu sürecin en öne çıkan örnekleridir. 80'lerdeki demokratikleşme atmosferinde palazlanan büyük şehirlerde okuyan müteaddiyin kesimin varlığını hem ekonomik hem kültürel olarak ortaya koyması, Kemalist blokaj tarafından önü kesilen İslamcı Anadolu burjuvazisinin yükselişi, alternatif bir kamusal alanın en önemli unsuru olarak 90'larda yükselişe geçen MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği), Anadolu Aslanları Konfederasyonu (ASKON) gibi sivil toplum kuruluşlarının öne çıkması, "seküler'in kamusal mekan ve kişisel habitus üzerindeki denetimine karşı" en büyük meydan okumayı gerçekleştiren türbanlı kadınların zaferi (Duman, 2019, ss. 557-558), yeni İslamcı entelijansiya'nın entelektüel üretimdeki yükselişi 2000'li yıllarda yeni bir mevzi kazanmış, yeni kamusal alan tahayyülünün güçlenen unsurları olmuştur.

Sonuç

Kamusal alan kavramı yüzyıllar içinde çeşitli bağlamlarda farklı içerikler ihtiva eden bir mahiyet ortaya koymuştur. Yekpare ve mutlak bir nitelik taşımayan kamusal alan kavramının içerimleri zaman içinde değişmiş ve yeni boyutlar kazanmıştır. Bu çalışmada kamusal alan kavramı modern demokrasi tartışmalarına temel olan, çeşitli grupların, inisiyatiflerin ve kimliklerin fikirlerini ortaya koyarak siyasete katılım sağlayabildiği, çatışmaların ve farklılıkların doğal kabul edildiği, hiyerarşik değil yatay bir örüntü ihtiva eden bir çeşit parçalı ve çoğulcu bir kamuoyu modeli olarak ele alınmaktadır. Daha somut ifade edecek olursak, gerek sivil inisiyatifler, yerel ve iktisadi örgütlenmeler, yurttaş girişimleri, sivil toplum kuruluşları, gerekse de cemaatlerin bir araya geldiği muhtelif sosyal mekânlarda üretilen fikirler yazılı/görsel basın ve sosyal medyadaki tartışmalar bugün kamusal alanın çeşitli veçhelerini oluşturmaktadır. Türkiye'nin demokratikleşme tecrübesi kamusal alanın geçirdiği dönüşüm ile bütünlüklü bir şekilde ilerlemektedir. Kamusal alanın farklılıklara dayalı demokratik bir kimlik siyasetine açılması yolunda verilen mücadele son derece netameli bir süreçtir. Kamusal alanın genişletilmesine yönelik toplumdaki gelen talep ve hamleler, her defasında, üstenci reflekslerin devreye girmesi suretiyle, tektipleştirmeye dayalı modernleşme kodlarının yeniden boyunduruğuna

sokulmuş ve içi boşaltılarak kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Toplumsal mühendislik girişiminin en kesif halinin gözlemlendiği darbe dönemlerinin ardından kamusal alan her seferinde üst söyleme göre yeniden dizayn edilmiştir.

Cumhuriyet modernleşmesi Osmanlı'dan tevarüs eden ve çoğulcu bir kamusal alanın inşa edilmesine olanak sağlayan bütün nüveleri tasfiye etmiştir. Cumhuriyet ideolojisinin billurlaştığı özellikle tek parti iktidarı döneminde, çoğullukların tesviye edildiği, toplumun dinsel, kültürel ve etnik olarak tek bir kimliğe mahkûm edilerek tektipleştirildiği, yalnızca bu kimlik ekseninde gelişen tartışma ve oluşumların kamusal alanda var olabildiği ve neticede toplumun çok büyük kesiminin söz hakkının engellendiği bir dönem yaşanmıştır. Sadece rejimle bütünleşmiş, tarihinden kopuk, laik ve ancak Batının düşünsel ve davranışsal kodlarına göre hareket edebilen bir kimliğin temsiline olanak tanıyan; toplumun kendi örfî ve geleneksel unsurlarından kaynaklanan muazzam çeşitliliğine tamamen kapalı olan bu yapı gerek siyasal gerekse toplumsal düzlemde pek çok travma üretmiştir. Nitekim cumhuriyet modernleşmesinin ürettiği kamusal alan hiç kimseye ait değildir. Modernleşmeci kamusal alanın kurgusal karakterini aşındırmaya yönelik, onu toplumun gerçeğine ve toplumun bütün kesimlerine açmaya yönelik her girişime ket vurulmuş ve akabinde üstten gelen bir hamle ile kamusal alan yeniden sterilleştirilmiş ve adeta fabrika ayarlarına geri döndürülmeye çalışılmıştır.

Ancak toplumun çeşitlenmesi, ekonomik ve sosyal katmanların farklılaşması, heterojen niteliğinin artması karşısında farklı toplumsal kesimlerin kamusal alanı kullanma taleplerine yönelik irade güçlenmiştir. Dolayısıyla özellikle 80'den sonra çoklukların güç kazandığı, farklı kimlik ve taleplerin pıtrak gibi çoğaldığı, demokratik bir kimlik siyasetinin gitgide güç kazandığı bir ortamda süreci tersine çevirmek daha zor bir hale gelmiştir. Nitekim modernleşmeci kodlar, tamamen anakronik bir tutumla, tarihin akışını tersine çevirmek için artan bir toplumsal baskı sergilemek ve farklı metotlara başvurmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda örneğin "post-modern darbe" olarak adlandırılan 28 Şubat müdahalesinde şekilsel ve yöntemsel olarak farklı yollara başvurulmuştur. Neticede 28 Şubat darbesi, 1980'lerden beri gelişen ve özellikle muhafazakâr ve mütedeyyin kesimlerin görünürlük kazandığı ve adeta alternatif bir kamusal alan oluşturan sosyal teşekkülü yıkıma uğratmak için, tektipleştirici modernleşme kodlarına uygun, "irticaya karşı ve yüzde yüz laik" eğreti bir yeni kamusalılık tasarlamış ve inşa etmeye girişmiştir. Ulusal medya, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler bu karşı alternatif kamusal alanın yeni mevzileri olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'de cumhuriyet döneminde temelleri atılan modernleşme anlayışının yukarıdan aşağıya yönelen toplum mühendisliği yaklaşımının bir neticesi olarak, kamusal alan; toplumun gerçeği görmezden gelinip farklı kimlikler ve unsurlar tesviye edilerek mütemediyen sterilize edilmiş ve adeta fabrika ayarlarına geri döndürülmüştür. Bu yaklaşımın izleri 2000'lerin başına kadar siyasi tahayyülü ve sivil hayatı tahakkümü

altına almayı sürdürmüştür. Bu anlayış, 2000'lerin başında yoğun bir çeşitlilik arz eden kültürel ve toplumsal kesimlerin kamusal alanda görünür olmak konusundaki ısrarlı mücadeleleri ile kırılabılmıştır. Cumhuriyetçi paradigmanın merkezin dışına iterek baskıladığı pek çok kimlik ve dolayısıyla da toplumun büyük bir kesimi açısından bu mücadelenin siyasi tezahürü Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Zaten artık toplumun artan çeşitliliği ve ekonomik olarak da güçlenen yeni toplum kesimlerinin ısrarlı hamleleri karşısında, arkaik bir homojen toplum idealini, büsbütün anakronik bir anlayışla, revize etmenin tarihsel ve toplumsal olarak imkânı ve zemini kalmamıştır. Nitekim denebilir ki Türkiye, sadece belirli kesimlerin değil toplumdaki bütün kesimlerin haklarına ve taleplerine sahip çıkan ve cumhuriyet modernleşmesinin cebren susturduğu seslere kulak veren dört başı mamur bir demokrasi inşasına ancak 2000'lerin başında yönelebilmiştir.

Kaynakça / Reference

- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Biçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in kamusal alan yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 45-54.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da sivil toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(3), 79-99.
- Çaha, Ö. (1999). *Sivil toplum aydınlar ve demokrasi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çaha, Ö. (2005). *Mahrem kamusal alan*. *Kollektif, Sivil bir kamusal alan*. (s. 143-161) içinde. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çaha, Ö. (2012). *Aşkın devletten sivil topluma*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çiğdem, A. (2014). *Geleneği eskitmek: Akp ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dacheux, É. (2008). *Kamusal alan: demokrasinin anahtar bir kavramı*. Kamusal alan (s. 13-27) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dağtaş, E. (1999). Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda kamusal alan özel alan ikilemi ve basının tarihsel gelişimi. *Kurgu Dergisi*, 16, 157-173.

- Demir, Ş. ve Sesli, M. (2007). Kamusal alan (Türkiye’de kamusal alan kavramlaştırılmasının muhtevası: tektiplilik mi, çoğulculuk mu?). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 273-292
- Duman, Z. (2019). Nilüfer Göle’nin eserlerinde İslami kimlik arayışı ve bu arayışın Avrupa ve Türkiye’deki kamusal tezahürü. *Mukaddime*, 10(2), 544-560.
- Erdem, B. K. (2019). *Batı Metafiziğinden Postmodernizme Ötekinin Kökleri*. Eğitim Yayınevi.
- Evkuran, M. (2006). René Guénon düşüncesinde temel konu ve kavramlar. *Bilimname X*, 93-115.
- Georgeon, F. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde İstanbul kahvehaneleri”. *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 43-48.
- Göle, N. (2002). *Melez desenler: İslam ve modernlik üzerine*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2008). *Mühendisler ve ideoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2017). *İslam’ın yeni kamusal yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (1996). Authoritarian secularism and Islamist politics: the case of turkey, civil society in middle east. *Leiden: E. J. Brill*, 17-43.
- Gürbilek, N. (2007). *Vitrinde yaşamak-1980’lerin kültürel iklimi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2004). *Kamusal alan*. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* (s. 95-103). İstanbul: Hil yayınları.
- Kahraman, H., B. (2002). *Postmodernite ile modernite arasında Türkiye: 1980 sonrası zihinsel, toplumsal, siyasal dönüşüm*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2000). *1960 sonrası türk politik hayatına bir bakış: demokrasi neo-patrimonyalizm ve istikrar*. Ali Yaşar Sarıbay ve Ersin Kalaycıoğlu (Ed.), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 387-412) içinde. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kant, I. (2003). *Kant: Political Writings*. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge University Press.
- Kazancı, M. (2006). Osmanlı’da halkla ilişkiler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(3), 5-20.
- Kedik, S., A. (2011). Kamusal alan, kent, heykel ilişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 229-240.

- Köroğlu, A. (2012). Türkiye'de 1990'lı yıllarda ortaya çıkan siyasi liberalizm pratikleri, *İnsan ve Toplum*, 2(3), 119-138.
- Köroğlu, C., Z. (2013). Modern kamusal alana eleştirel yaklaşımlar: genel bir değerlendirme (postmodernizm, feminizm ve din), *Turkish studies-international periodical for the languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 431-457.
- Köroğlu, C., Z. (2014). Kamusal alan ve din ilişkilerinde yeni dönem, *Turkish studies: international periodical for the languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 1487-1505.
- Nebati, N. (2014). *Millî görüşten muhafazakâr demokrasiye*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kubilay, Ç. (2009). İslamcı söylemde kamusal alan tasavvuru: devletle tanımlanan kamusal alanın millete tahvili ve kamusal alanın reddi. *Alternatif Politika*, 1(3), 325-362.
- Özçelik Kaya, P. (2010). Demokrat Parti'nin demokrasi söylemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 163-187.
- Papila, A. (2011). Osmanlı'da kamusal alan-Osmanlı külliyesi, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 64-82.
- Sarıbay, A., Y. (2000). *Kamusal alan, diyalojik demokrasi, sivil itiraz*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal insanın çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Timur, T. (2012). *Habermas'ı okumak*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Toynbee, A. ve Kirkwood, K. P. (1927). *Turkey*. Scribner.
- Tunahan, Ö. (2015). 28 Şubat süreci: 'post-modern darbe'nin sosyo-politik dinamikleri ve toplum desteği, *Bilgi*, 30, 23-41.
- Yavuz, H., M. (2005). *Türkiye'de çoğulculuk ve kamusal alanın kullanımı*. *Kollektif*, Sivil Bir Kamusal Alan (s. 163-192). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yıldız, A. (2004). Ak partinin yeni muhafazakâr demokratlığı: Türkiye siyasetinde adlandırma problemi, *Liberal Düşünce*, 34, 5-12.

